

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

НАУКОВИЙ ВІСНИК

ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ім. К. Д. УШИНСЬКОГО

Лінгвістичні науки

Збірник наукових праць

№ 27

Видається з липня 2005 року

Виходить два рази на рік

Одеса
“Астропринт”
2018

Засновник: Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського

Головний редактор збірника — *Тетяна Корольова*, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики ДЗ “ПНПУ імені К. Д. Ушинського” (м. Одеса, Україна)

Редакційна колегія:

Алла Бозуш, академік НАПН України, д-р пед. наук, проф., завідувач кафедри дошкільної педагогіки ДЗ “ПНПУ імені К. Д. Ушинського”;

Віктор Брицин, д-р філол. наук, проф. Інституту мовознавства імені О. О. Потебні НАН України; *Леонід Величченко*, д-р псих. наук, проф. кафедри теорії та методики практичної психології ДЗ “ПНПУ імені К. Д. Ушинського”;

Володимир Глуценко, д-р філол. наук, проф. Слов'янського державного педагогічного університету, завідувач кафедри загального, германського та слов'янського мовознавства;

Ян Гуейлань, д-р пед. наук, проф. Харбінського педагогічного університету;

Микола Гумений, академік Академії наук вищої школи України, д-р філол. наук, проф., завідувач кафедри української та зарубіжної літератури ДЗ “ПНПУ імені К. Д. Ушинського”;

Ян Гжесяк, д-р гуманістичних наук, проф. Познанського університету імені Адама Міцкевича;

Миколай Зимомря, д-р філол. наук, проф., академік Академії наук вищої школи України, завідувач кафедри германських мов і перекладознавства Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка;

Олена Карпенко, д-р філол. наук, проф., завідувач кафедри граматики англійської мови Одеського національного університету імені І. І. Мечникова;

Райса Мартинова, член-кореспондент НАПН України, д-р пед. наук, проф., завідувач кафедри західних і східних мов та методики їх навчання ДЗ “ПНПУ імені К. Д. Ушинського”;

Хочу Мить, д-р філол. наук, проф. Харбінського педагогічного університету;

Анатолій Науменко, д-р філол. наук, проф. завідувач кафедри теорії і практики перекладу і німецької філології Чорноморського державного університету імені Петра Могили;

Ніна Озерова, д-р філол. наук, проф. Інституту мовознавства імені О. О. Потебні НАН України; *Олександра Попова*, д-р пед. наук, доц. кафедри перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики, декан факультету іноземних мов ДЗ “ПНПУ імені К. Д. Ушинського”;

Дінь Сінь, кандидат психологічних наук, приват-професор ДЗ “ПНПУ імені К. Д. Ушинського”, доцент Гуманітарного інституту Харбінського інженерного університету, координатор Міжнародного проекту “Інститут Конфуція”;

Ришард Стефаняк, д-р філол. наук, проф., віце-президент Ченстоховського університету імені Яна Длугоша;

Валентин Таранець, д-р філол. наук, проф. кафедри германських та східних мов Міжнародного гуманітарного університету;

Олег Тищенко, д-р філол. наук, проф., завідувач кафедри технічного перекладу Львівського державного університету безпеки життєдіяльності;

Агнешка Чайковська, д-р філол. наук, проф., декан філологічного факультету Ченстоховського університету імені Яна Длугоша;

Олена Шаблій, д-р філол. наук, проф. кафедри іноземних мов юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка;

Ван Шуцзе, д-р пед. наук, проф. Харбінського педагогічного університету;

Тетяна Яблонська, д-р пед. наук, проф. кафедри західних і східних мов та методики їхнього навчання ДЗ “ПНПУ імені К. Д. Ушинського”;

Чжао Яньхон, д-р пед. наук, проф. Харбінського педагогічного університету

Відповідальний секретар: *Світлана Юхимець*, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики ДЗ “ПНПУ імені К. Д. Ушинського” (м. Одеса, Україна)

NAUKOVYI VISNYK

OF THE K. D. USHYNKY
SOUTH UKRAINIAN NATIONAL
PEDAGOGICAL UNIVERSITY

Linguistic Studies

Collection of scientific works

№ 27

Published from the year 2005

Frequency: beannual

Odesa
“Astroprint”
2018

6. Лейчик В. М. Терминоведение: Предмет, методы, структура. Изд. 4-е. М.: Книжный дом “ЛИБРОКОМ”, 2009 ; Семенова М. Ю. Основы перевода текста: учебник / М. Ю. Семенова. — Ростов н/Д : Феникс, 2009. — 344 с.
7. Очиров О. Р. Лингвистические проблемы экономической терминологии современного китайского языка // Ученые записки Забайкальского государственного гуманитарно-педагогического университета им. Н. Г. Чернышевского. — 2009. — № 3. — С. 138–142.
8. Суперанская А. В., Подольская Н. В., Васильева Н. В. Общая терминология: Вопросы теории / отв. ред. Т. Л. Канделаки. — Изд. 6-е. — М.: Книжный дом “ЛИБРОКОМ”, 2012. — 248 с.

REFERENCES

1. Bolshoy yuridicheskiy slovar (2002) / Pod red. A. Ya. Sukhareva, V. E. Krutskikh. M.: INFRA-M [In Russian].
2. Vilandeberk, A. A. (2005) Printsipy i metody garmonizatsii terminologii na osnove korpusa spetsialnikh prallelnikh tekstov (na material dokumentov OON). Sankt-Peterburg [In Russian].
3. Grinyov-Grinevich, S. V. (2008) Terminovedenie: Ucheb. posob. dlya stud. vysh. ucheb. zavedeniy. M.: Izdatelskiy centr “Akademiya” [In Russian].
4. Dyakov, A. S., Kyvak, T. R., Kudelko, Z. B. (2000) Osnovy terminotvorenniya: semant. ta sociolingv. aspekty. K.: Vydavnytstvo “KM Akademiya” [In Ukrainian].
5. Korolyova, T. M., Poznyak, K. S. (2009) Osoblyvosti perekladu angломovnoyi naukovotekhnichnoyi literatury na ukrayinsku movu. // Naukovyy visnyk Pivdenoukrayinskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu im. K. D. Ushinskoho: Lnhvistychni nauky № 8. Odesa: Astroprint [In Ukrainian].
6. Leychyk, V. M. (2009) Terminovedenie: predmet, metody, struktura. M.: Knizhnyy dom “LIBROKOM” [In Russian].
7. Ochirov, O. R. (2009) Lingvisticheskiye problemy ekonomicheskoy terminologii sovremennogo kitayskogo yazyka // Uchenyye zapiski Zabaykalskogo gosudarstvennogo humanitarnogo universiteta im. N. G. Chernyshevskogo № 3 [In Russian].
8. Superanskaya, A. V. (2012) Obschaya terminologiya: Voprosy teorii. M.: Knizhnyy dom “LIBROKOM” [In Russian].

Стаття надійшла до редакції 11.10.2018

УДК 81’366’37=124=13

А. О. Федорова

МОДЕЛЮВАННЯ СЕМАНТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ ТА ЕВОЛЮЦІЙНА МОДЕЛЬ СЕМАНТИКИ

Терміни модель і моделювання у лінгвістиці мають досить широкий смисловий діапазон, залежний від мети, об’єкта й профілю наукового дослідження. Стаття присвячена розгляду спеціальної процедури моделювання семантичних процесів, виведенню й обґрунтуванню поняття “еволюційна модель семантики”, зміст і операційні можливості якого кардинально відрізняються від сутності й призначення відомого з наукової літератури однойменного феномена. У запропонованому дослідженні цей різновид моделювання спрямований на опис динаміки змістового навантаження правових термінів, визначення можливих векторів еволюції семантики на шляху її термінологізації/детермінологізації. Еволюційна модель семантики тут має в основі послідовність семем або серій семем, черговість яких визначається з урахуванням ряду параметрів. Типові схеми розвитку значення, проілюстровані послідовністю семем, вважаються моделями семантичних законів (еволюційними моделями семантики = ЕМС). Їхня функція — пояснення механізму та черговості етапів семантичної еволюції системи спільнокореневих слів на шляху їхньої правової спеціалізації, а отже, запропонований у студії досвід моделювання семантичних законів відрізняється від досвіду “каталогу семантичних деривацій” Г. А. Залізняка, який не має на меті пояснення смислових зрушень, та від поняття семантичної деривації, моделей деривації, динамічних моделей, розроблених О. В. Падучевою, які також лише констатують зрушення, не доводячи його реальність.

Ключові слова: еволюційна модель семантики (ЕМС), моделювання, семантичний закон, семема, (перед)право.

In Linguistics the terms model and modelling have a vast array of meanings, which depends on the purpose and the object, and the type of the scientific research. The article is dedicated to the investigation of a special procedure of semantic processes modelling, deducing and substantiating the notion “evolutional semantic model”, the content and operational opportunities of which differ drastically from the essence and purpose of the known from the scientific literature phenomenon of the same name. In the proposed research this variety

of modelling is oriented towards the description of the dynamics of the legal terms content loading, the estimation of possible vectors of the semantic evolution on the way of its terminalization/determinization. The evolutionary model of semantics has here as its basis the succession of sememes or series of sememes, the order of which is determined with accounting of a number of parameters. The typical schemes of the meaning development, illustrated by the succession of sememes, are considered to be the models of semantic laws (evolutional semantic models = EMS). Their function is the explanation of the mechanism and the order of the stages of the semantic evolution of the system of the words which sprung from one root on the way of its legal specialization, and, therefore, the proposed in the paper experience of semantic laws modelling differs from the expertise of the “catalogue of semantic derivations”, proposed by H. A. Zaliznjak, which doesn't have as its purpose the explanation of meaning displacements, and from the notion of semantic derivation, models of derivation, dynamic models, worked out by O. V. Paducheva, which also only state such a displacement, without proving its reality.

Key words: evolutionary semantic model (EMS), modelling, semantic law, sememe, pre(law).

Термины модель и моделирование в лингвистике имеют достаточно широкий смысловой диапазон, который зависит от цели и объекта, и профиля научного исследования. Статья посвящена рассмотрению специальной процедуры моделирования семантических процессов, выведению и обоснованию понятия “эволюционная модель семантики”, смысл и операционные возможности которого кардинально отличаются от сути и назначения известного из научной литературы одноименного феномена. В предложенном исследовании эта разновидность моделирования ориентирована на описание динамики смысловой нагрузки правовых терминов, определения возможных векторов эволюции семантики на пути ее терминологизации/детерминологизации. Эволюционная модель семантики тут имеет в основе последовательность семем или серий семем, очередность которых определяется принятием во внимание ряда параметров. Типичные схемы развития проиллюстрированы последовательностью семем, считаются моделями семантических законов (эволюционными моделями семантики = ЭМС). Их функция — объяснить механизм и поочередность этапов семантической эволюции общекорневых слов на пути их правовой специализации, в таком случае предложенный в статье опыт моделирования семантических законов отличается от опыта “каталога семантических дериваций” Г. А. Зализняка, который не имеет цели объяснения смысловых сдвигов, и от понятия семантической деривации, моделей деривации, динамических моделей, разработанных Е. В. Падучевой, которые также лишь констатируют сдвиг, не доказывая его реальность.

Ключевые слова: эволюционная модель семантики (ЭМС), моделирование, семантический закон, семема, (пред)право.

1. Вступ. Теорія моделювання стверджує, що методи створення моделей оперують аналізом і синтезом об'єктів дослідження. У загальнотеоретичному смислі моделювання означає “здійснення будь-яким способом відображення чи відтворення дійсності для вивчення наявних у ній об'єктивних закономірностей” [8: 173–174]. Узагальнено моделювання визначають як метод опосередкованого пізнання, при якому досліджуваний об'єкт (оригінал) перебуває у співвідношенні з іншим об'єктом (моделлю), при цьому об'єкт-модель здатний бути заміником оригіналу на певних стадіях процесу пізнання [8: 173–174]. Принагідно до нашої студії *об'єкт-оригінал* — ряд послідовних семантичних зрушень у групі спільнокореневих слів (мовна реальність), а *об'єкт-модель* — схематичне відтворення можливого напрямку і послідовності цих змін, здійснене з урахуванням: а) зафіксованої в різному матеріалі регулярності семантичних зсувів; б) результатів семантичної реконструкції. При цьому регулярність семантичних зрушень, підтверджена різнокореневою лексикою різного часу, — гарантія того, що той чи той зсув не є хибною констатацією, штучно установленим співвідношенням семем, а відбиває мовну реальність, знаряддям пізнання якої є її моделювання.

2. Проблема об'єкта. Ефективним науковим знаряддям, здатним пояснити причини семантичних зсувів і закономірності, за якими вибудовується їхній вектор, є еволюційна модель семантики. Зауважимо, що цей термін уже фігурував у науковій літературі, однак тут він позначає інший методологічний феномен. Зокрема у відомій праці О. В. Падучевої “Динамічні моделі у семантиці лексики” [10] під ним мається на увазі опис доволі широкого спектру семантичної деривації, за допомогою якої може бути змодельована регулярна багатозначність (“семантична деривація — це прийом опису багатозначності; і регулярна багатозначність моделюється як семантична деривація” [10: 14]). Отже, йдеться про моделювання семантичної деривації у лексико-семантичній системі окремо взятої мови з урахуванням граматичної семантики слів, комунікативного статусу учасників мовленнєвого акту, контексту (синтаксичних властивостей) лексеми тощо. Таким чином, дослідниця спрямовує цей термін у царину процедури семантико-дериваційної систематизації словника, обґрунтовано стверджуючи, що “моделі деривації необхідні

для пояснення розмаїття значень слова” [10: 15–16]. Ці моделі на практиці можуть бути реалізовані у процесі побудови “динамічного словника” [10: 15–16]), і в цьому ідеї О. В. Падучевої близькі до ідеї Г. А. Залізняка стосовно “каталогу семантичних деривацій” [5] (пор. ще: [6]).

Однак праці обох учених не передбачають пояснення і класифікацію змін у семантиці, натомість ставлячи лише фактографічну мету — представлення і систематизацію вже установлених фактів семантичної деривації, тобто причини і механізми семантичної деривації в ньому не досліджуються [5: 16]. Крім того, вони не ставлять мету верифікації правильності висновків щодо семантичної деривації, а її констатація може не відбивати мовну реальність, і тоді ми постулюємо хибний конструкт, побудований через опору на народноетимологічні переосмислення, вторинні зв'язки. І в цьому відмінність розуміння цими дослідницями динамічних моделей семантики від концепції ЕМС запропонованої нижче. Ми використовуємо цей термін як позначення: 1) закономірностей, які зумовили розвиток семантики слів; 2) узагальнену схему (вектор і етапи) семантичної еволюції; 3) метод і процедурну схему дослідження еволюції значення.

3. ЕМС: визначення, структура і верифікація. На нашу думку, еволюційна модель семантики — основний метод і процедурна схема пояснення історії правового значення (і загалом системи значень), завдяки якому стає можливим виділення етапів семантичної еволюції лексики на шляху набуття нею юридичного значення. Структура її передбачає два основних стадіальних елементи: ритуальний і правовий, які відбиваються у практиці ритуалу і правовій практиці та мають вираження у семантиці ритуалу і правовій семантиці, співвідношення між якими часто становлять співвідношення примарного і секундарного. Отже, ЕМС пояснюють механізм та послідовність етапів семантичної еволюції системи спільнокореневих форм на шляху їхньої правової спеціалізації.

Опис усіх доступних синхронних станів семантики і встановлення зв'язку між цими станами — великий крок до моделювання семантичних процесів, пор. тезу, за якою “необхідну передумову (порівняльно-генетичних студій) створює наявність синхронних (“deskриптивних”) описів порівнюваних мов” [7: 10], хоча інколи проблема

полягає в тому, що “між діахронічною і синхронічною семантичною деривацією існують проміжні випадки, і межа тут достатньою мірою умовна” [5: 15]. У нашому дослідженні цей різновид моделювання спрямований на опис складної динаміки змістового навантаження правових термінів, визначення всіх можливих векторів еволюції семантики на шляху її термінологізації/детермінологізації. Еволюційна модель семантики тут являє собою певну послідовність семем або серій семем, черговість яких визначається з урахуванням таких параметрів у матеріалі порівнюваних мов, як:

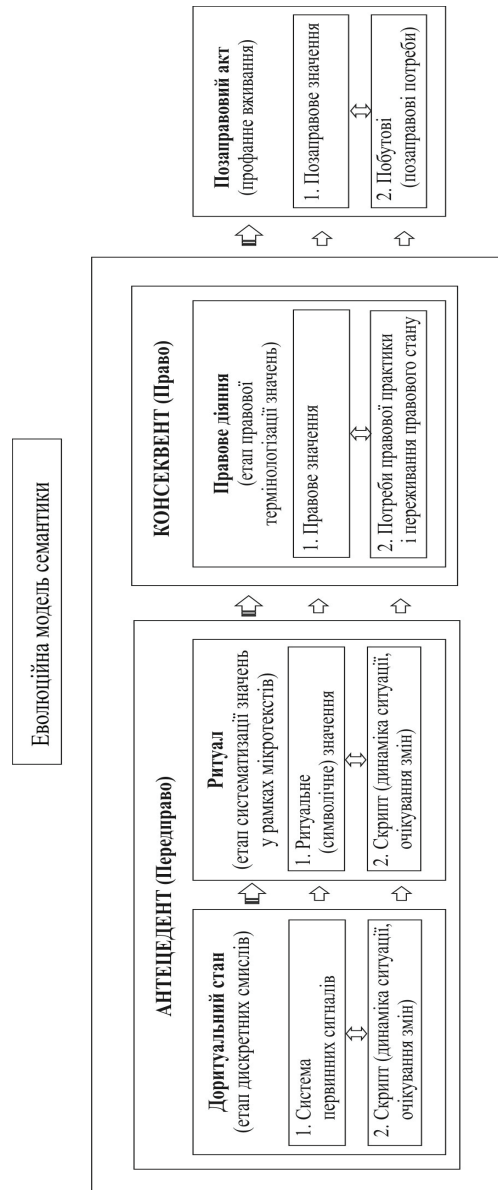
а) свідчення семантичної деривації (ускладнення чи спрощення значень);

б) акти морфологічної модифікації, кожен із яких додавав новий елемент значення досліджуваним лексемам, інколи принципово змінюючи їхній зміст, а отже, структурно складніша, похідна форма часто є також і носієм похідного значення;

в) можливі (взаємо)впливи синонімічних термінів у межах однієї ЛСГ порівнюваних мов.

Для моделювання ЕМС використано імовірнісний підхід до врахування чинників (див., напр.: [8: 181]) і символічне (знакове) моделювання.

Використання аналогії як засобу типологічної верифікації зроблених попередніх висновків відкриває шлях до більш широких узагальнень, які в нас дістають термінологічного визначення “семантичний закон” у більш вузькому розумінні ніж те, що прийнято у більшості праць із семасіології. Маємо на увазі типові (і цей факт визначається процедурно) схеми розвитку значення, що далі подаються, власне, як *моделі семантичних законів* (еволюційні моделі семантики — ЕМС). Ми вважаємо за потрібне говорити про *моделі* семантичних законів, а не про власне *закони* тому, що *закон* як установлений (за наслідками його дії) факт *діє/діяв у чітко* встановлених комбінаторних і позиційних умовах, а винятки — це прояви інших, більш масштабних законів (напр., аналогії), чи залишків іншої, реліктової граматики (граматичні петрифікати), тоді як *модель* — відбиття наших наукових уявлень про процеси і явища, які *потенційно могли діяти* за певних умов, однак *імовірна* наявність/відсутність цих умов установлюється в самому процесі моделювання, і сама модель як наукове знання може змінюватися залежно від якості матеріалу.

4. Функція ЕМС у процедурі моделювання. Функція ЕМС — пояснення механізму та послідовності етапів семантичної еволюції системи спільнокореневих (генетично тотожних) форм на шляху їхньої правової спеціалізації, як вже було зазначено вище. Запропонована концепція ЕМС *не поділяє* популярну в сучасному вітчизняному мовознавстві синергетичну теорію динамічного хаосу, яка “розкриває механізми становлення нових рівнів організації” (див. посилання на цей постулат: [4: 25], пор. ще: [2: 38], де робиться висновок “Нині оволодіння понятійним апаратом синергетики і створення лінгво-синергетики як важливого напрямку в науці про мову не відбулося”, що свідчить про незрілість лінгвістичної синергетики як окремого погляду на мову), оскільки концепція ЕМС побудована на протилежних засадах — системі *упорядкованих змін* у семантиці. Зокрема в її основі серія послідовних станів лексичної семантики (і ця послідовність підтверджується типологічними аналогіями) із чітко відстежуваним вектором змін. На наше переконання, ця установлена процедурно послідовність — свідчення не випадковості термінологічної еволюції правового значення, логіка і система зв’язків якого зумовлена вимогами правової практики, чинної в різні часи історії етносу.

Крім того, синергетичний ракурс аналізу мовних змін передбачає, що синергетична сутність мови найповніше виявляється в межах мовленнєвої діяльності (модус “комунікація”) й у мові як системі одиниць і категорій різних рівнів (модус “мова”), при цьому в комунікаціях мова постає як відкрита, нелінійна, флуктуаційна, дисипативна (така, що може не залишати в собі відбитки зовнішніх впливів) система [2: 39]. Натомість погляд на мову права із позиції ЕМС спирається на її зумовленість (закритість, лінійність, відсутність помітних флуктуацій), “запрограмованість” ритуалом, у рамках якого вона (мова права) постала, розвивалася (пор., напр.: [17: 22]). Відповідно, межі і закони ритуалу детермінували незмінний вектор семантичного розвитку одиниць мови права і релігії, сувору стійку послідовність ланок еволюційного ланцюжка значення.

Обстоюваний нами погляд на ЕМС значною мірою підтримується з боку зовсім нового напрямку лінгвістичних студій (навіть порівняно із молодію синергетикою) — *діахронічної* лінгвосинергетики, пор., зокрема, у Т. І. Домброван: “Основна мета діахронічної лінгвосинергетики полягає в осмисленні *станів становлення*, у виявленні меха-

нізмів внутрішньосистемної реструктуризації з урахуванням зовнішніх чинників впливу, а також у моделюванні еволюції конкретної мовної системи з прогнозуванням варіантів її подальшої зміни” [4: 28–29] (курсив наш. — А. Ф.).

5. Репрезентаційний (мовний) бік ЕМС. За умови наявності матеріалу пам'яток еволюційні моделі семантики (повторення ЕМС у кількох мовах указує на прояв моделі семантичного закону) будуються за перспективним принципом, який полягає у просуванні від найдавніших засвідчених станів семантики до найпізніших. Наприклад, якщо ми маємо арійський прототип **nikъana-*, для якого з урахуванням свідчень писемних пам'яток відновлюється базова семантика **te*, чим проколюють' (пор. ще д.-інд. *nikSati* 'колить', 'проколює', *nikSa'a-* 'загострена паличка, якою перевіряють, чи зварилося м'ясо'), і не існує жодних об'єктивних підстав для констатації іншого питомого значення, то відзначені в осет. *nysan* (*mysan*), *nisan* семема 'знак', 'мітка', 'прикмета' розцінюються власне як 'зарубка', зроблена гострим інструментом, а тому визнаються похідними від **te*, чим проколюють'. Відтак, інші значення осет. *nysan* 'застава', 'застава нареченого нареченій', а також споріднених форм на зразок ішк. *niъonī* 'звичай посылати нареченій шматок матерії з тушею барана' (фактично — 'застава') і под. являють собою наступний етап семантичної еволюції іран. **nixъana* — у засвідчених рефлексів. Поєднувальною ланкою між семемами 'мітка' і 'застава' можуть вважатися зареєстровані в осет. слові значення 'те, що намічено', 'ціль' (= *призначене* для викупу, подарунку) або 'знак (обов'язкового виконання обіцянки)'. Отже, ЕМС 'загострена паличка' → 'зарубка, мітка', 'ціль', 'знак' → 'застава'. Фактаж наведено за: [1 (2: 208–210); 13 (4: 54)].

Допоміжним методичним ресурсом при перспективному погляді на історію семантики є звернення до типології джерел будь-якого значення. У багатьох випадках їхнє залучення полегшує аналіз: у разі екстраполяції результатів дослідження однієї ЛСГ на матеріал іншої це допомагає передбачити напрямок пошуків. Щодо об'єкта нашого дослідження: відзначені у герм. словнику гот. *witoЮ* 'закон', 'право', а також 'правило, звичай', д.-в.-н. *wizzōd* 'т. с.', с.-в.-н. *wizzōt* 'т. с.', нідерл. *wet* 'закон', зазвичай співвідносяться з гот. *witan*, д.-в.-н. *wizzan* 'знати' [22: 407; 21: 1421]. Формальний бік такого зіставлення не викликає сумнівів, проте логіка формування правової семантики

лишається незрозумілою. Однак, коли відомо, що джерелами правових термінів із семантикою 'закон(ний)', 'право' у давніх і.-е. мовах були етимологічні гнізда лексем на позначення розумової діяльності, зокрема пам'яті, думки, знання, стає прозорою послідовність семантичних зрушень 'знати', 'бачити' → 'побачене', 'пізнане' → 'закон', 'право', у чому переконують такі приклади, як: д.-інд. *sm@ti-* 'зібрання законів, кодекс' при первісному 'пам'ять'; умбр. *meřs*, *mers* 'право', *mersto* 'законний', генетично співвідносні з лат. *meditāri* 'думати', вірм. *mit* 'думка', 'розум' [3 (II: 811); 21: 1420].

Для побудови ЕМС однаковою мірою використовується і *ретроспективний* принцип вивчення історії семантики слів. Він передбачає послідовне зосередження уваги спочатку на пізніших етапах розвитку семантики і далі — на більш ранніх. У процедурному плані цей принцип подібний до словотвірного аналізу слова зі складною морфологією: шляхом послідовного відкидання афіксів ми, зрештою, встановлюємо неподільну, непохідну (кореневу) основу — початкову ланку словотвірного ланцюжка. Комплексне застосування обох підходів до порівняльного вивчення лексики споріднених мов "дозволяє зіставити матеріал на рівні максимально близьких мовних станів і запобігає можливому спотворенню хронологічної перспективи дослідження" [7: 25–26]. І саме така процедура дає можливість довести факт похідності 'а' від 'b', тобто визначити напрямок похідності, і ближче підійти до встановлення імовірної початкової ланки в ланцюжку семантичних змін. Відповідно, лишається менше темних місць в історії семантики досліджуваних слів (див. вище про неможливість висвітлити ці етапи смислової еволюції лише прийомами історичної семасіології).

6. Поведінковий (ритуальний) бік ЕМС. Моделювання — це процес пізнання, який містить результати переробки інформації про явища довкілля, а отже у свідомості з'являються образи, які певною мірою подібні до відповідних об'єктів-прообразів, тобто первісних сигналів і зумовлених ними типів поведінки. Відповідно, окрім репрезентаційного боку ДМС, ми вважаємо за потрібне говорити про поведінковий бік.

Причини семантичних змін у мові права чи його антецедента (передправа) зумовлені ситуацією, що склалася в рамках ритуалізованої дії. Таким чином, певний мовний знак (слово), за яким була закріплена сума дискретних (розрізнених, безсистемних) смислів, розви-

ває ці смисли у власне спеціалізовані значення, порядок формування яких відповідає вимогам і порядку здійснення релігійно-правового ритуалу (і далі він еволюціонував у *правове діяння*). Порядок же визначається сукупністю очікувань, на здійснення яких спрямовано ритуал, ментальною динамікою ситуації — *скриптом*. Докладно про поведінкові (ритуальні) причини, що підштовхнули ситуативну динаміку, давши їй напрям, див. у нашій монографії [20]. Коротко перелічимо їх: I. Взяття сили роду. II. Ритуальне закладання основи, фундаменту як запоруки стабільності; III. Символічне упорядкування хаотичного світу. IV. Символічне указання жестом чи словом. V. Ритуальний обмін і зобов'язання. VI. Ритуальне полювання, переслідування. VII. Ритуал принесення жертви як ціна за помсту. Кожна з них відбита різною кількістю ЕМС.

Наведемо приклад ЕМС, яка відображає поведінкові (ритуальні) причини, що підштовхнули ситуативну динаміку. Такою ЕМС є, напр., 'рука' → 'влада' і 'хапати', 'збирати' → 'рука' → 'влада'. Ця модель відбита у лексичному гнізді з і.-є. етимомом *mЧг -/n-(t^[h])-'рука', 'влада', 'віддавати у владу', 'правити'. Відлуння цієї ЕМС, у принципі, можна вбачати в таких герм. прикладах, як д.-англ. *mund* 'рука' і 'захист', 'опіка', д.-в.-н. *mund* 'рука' і 'захист', 'опікун', нім. *Vormund* 'опікун', д.-фриз. *mund* 'захист' [15 (1: 89); 9 (I: 395)], якщо розглядати значення 'захист' як звуження більш давнього *'захисна влада', 'влада/людина, яка захищає, опікується кимось' ← *'рука, яка захищає'. До подібного висновку спонукає і представлене у рос. фразеологізмі "своя рука — владыка" суміщення слів *рука* і *влада* як контекстуальних синонімів. У межах аналогічних висловів потенційно могло формуватися значення згаданих германських лексем. Недаємно значення 'рука' є твірною семемою для значення 'влада', адже згадка про руку як символ влади трапляється у міфологічних та релігійних системах багатьох народів. У слов'янських мовах пор. д.-рус. *ръка* 'влада': "И остави Господь языки сия, якоже не погубити ихъ въ скорѣ, и не прѣда ихъ в рѣку Исѣрѣ", 1073 р., "подъ законьными рѣками быти", XII ст. 'під владою закону' [16 (22: 238–239)]. У цьому випадку поведінковою (ритуальною) причиною є *взяття* сили роду.

Однак не всі ЕМС були сформовані у ритуальному контексті. Частина з них відбиває дещо пізніші уявлення про реалії правового побуту, що стабілізувалися вже в умовах не ритуальної, а власне пра-

вової практики розвинених суспільств у різні періоди їхньої історії. Ці уявлення багато в чому зумовлені поглядами мовного колективу на: функції цих реалій уже власне як регуляторів правових взаємин у суспільстві; атрибути правових реалій та владних осіб; правові функції особи, наділеної владою; майновий ценз владної особи; інтелектуальні якості владної особи тощо. Деякі з досліджуваних одиниць навряд чи можна вважати продуктом правової культури, оскільки вони, досить імовірно, були сформовані у надрах давнього поетичного мовлення лише як прикрашальні назви, пор. у с.-перс. текстах різних жанрів ЕМС 'хто високо тримає голову' → 'володар': назва діяча *sardār* 'вождь', 'голова (як посадова особа)', 'вельможа' < *sar* 'голова' & *dār* — презентна основа дієслова *dāytan* 'тримати', 'мати' [14: 39]. Маємо справу зі складанням основ, яке відбулося в окремо взятій іранській мові з матеріалу, наявного (принаймні, саме в такій формі) тільки в ній, а тому мусимо констатувати пізній і вузько специфічний характер цієї ЕМС.

Зробимо одне зауваження щодо специфіки уже виділених еволюційних моделей правової семантики (див., напр.: [18, 19]): частина з них має відкриту структуру, тобто виникнення відповідного термінологічного значення не означає завершення семантичної еволюції лексеми, оскільки: а) вона виявляє тенденцію до профанації семантики у позаправовому (побутовому) вжитку, а отже наступною ланкою у ланцюжку семантичних зрушень буде її детермінологізація; б) паралельно до правового часто виникає неправове значення, а відбувається це в різних функціональних іпостасях мови (з одного боку — в мові ритуалізованих дій, поетичній мові, мові релігії, права, а з іншого — у мові щоденного побутового спілкування).

7. Висновки. Підбиваючи підсумок під зазначеним вище, робимо висновок про: 1) високий рівень пояснювальної сили моделей семантичних законів, сама процедура встановлення яких дозволяє охопити всі етапи розвитку значення слова і витлумачити причини і послідовність його змін; б) динамічну специфіку моделей семантичних законів (вужче — ЕМС), які протікають перманентно, існуючи лише у динаміці, а тому показують (наскільки це можливо встановити) серію послідовних змін у картині історичного минулого мов.

ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ

- Абаев В. И. Историко-этимологический словарь осетинского языка / В. И. Абаев. — М. ; Л. : Изд-во АН СССР; Наука, 1958–1989. — Т. 1–IV.
- Бацевич Ф. С. Духовна синергетика рідної мови: Лінгвофілософські нариси : монографія / Ф. С. Бацевич. — К. : Академія, 2009. — 192 с.
- Гамкрелідзе Т. В. Индоевропейский язык и индоевропейцы. Реконструкция и историко-типологический анализ праязыка и протокультуры / Т. В. Гамкрелідзе, Вяч. Вс. Иванов. — Тбилиси : Изд-во Тбилисс. ун-та, 1984. — Т. 1–2. — 1329 с.
- Домброван Т. И. Диахроническая лингвосинергетика — новое направление в изучении истории языка / Т. И. Домброван // Записки з романо-германської філології. — Одеса : ОНУ ім. І. І. Мечникова, 2014. — Вип. 2 (33). — С. 24–32.
- Зализняк А. А. Семантическая деривация в синхронии и диахронии: проект “Каталога семантических переходов” / А. А. Зализняк // Вопросы языкознания. — 2001. — № 2. — С. 13–25.
- Зализняк А. А. Русская семантика в типологической перспективе / Анна А. Зализняк. — М. : Языки славянской культуры, 2013. — 640 с.
- Климов Г. А. Вопросы методики сравнительно-генетических исследований / Г. А. Климов. — Л. : Наука. Ленингр. отд-ние, 1971. — 86 с.
- Кононюк А. Е. Системология. Общая теория систем: в 4 кн. / А. Е. Кононюк. — К. : Освіта України, 2014. — Книга первая: Начала. — 564 с.
- Левицкий В. В. Этимологический словарь германских языков / В. В. Левицкий. — Винница : Нова Книга, 2010. — Т. I. — 616 с.
- Падучева Е. В. Динамические модели в семантике лексики / Е. В. Падучева. — М. : Языки славянской культуры, 2004. — 608 с.
- Пихтовникова Л. С. Лингвосинергетика: основы и очерк направлений: монография / Пихтовникова Л. С. — Х. : ХНУ им. В. Н. Каразина, 2012. — 180 с.
- Пихтовникова Л. С. Самоорганізація дискурсу: синергетичні принципи і підходи до лінгвістичного аналізу / Пихтовникова Л. С. // Сучасні фундаментальні теорії та інноваційні практики навчання іноземної мови у внз: колективна монографія / [за ред. В. Г. Пасинок]. — Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2013. — С. 218–231.
- Расторгуева В. С. Этимологический словарь иранских языков / В. С. Расторгуева, Д. И. Эдельман. — М. : Вост. литература, 2000–2015. — Т. 1–5.
- Расторгуева В. С. Среднеперсидский язык / В. С. Расторгуева. — М. : Наука, 1966. — 160 с.
- Сравнительная грамматика германских языков: В пяти томах / [гл. ред.: М. М. Гухман, В. М. Жирмунский, Э. А. Макаев, В. И. Ярцева]. — М. : Изд-во АН СССР, 1962. — Т. 1. — 204 с. (СГЯЭ).
- Словарь русского языка XI–XVII вв.. — М. : Наука, 1975–2008. — Вып. 1–28 (СлРЯ XI–XVII вв.).
- Топоров В. Н. Мировое дерево. Универсальные знаковые комплексы / В. Н. Топоров. — М. : Рукописные памятники Древней Руси, 2010. — Т. 2. — 496 с.
- Федорова А. О. Семантика номінації термінів ЛСГ ‘Влада’ в індоєвропейських мовах / А. О. Федорова // Наукові записки. Серія: Філологічні науки (мовознавство). — Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2013. — Випуск 115. — С. 338–343.
- Федорова А. О. Про джерела лексем зі значенням ‘(кровна) помста’ у германських, слов’янських та іранських мовах (історико-семасіологічний етюд) / А. О. Федорова // Науковий вісник Чернівецького університету : збірник наукових праць. — Чернівці : Видавничий дім “Родовід”, 2014. — Вип. 708–709 : Германська філологія. — С. 154–159.
- Федорова А. О. Закономірності становлення правової термінологічної семантики в індоєвропейських мовах : монографія / Кропивницький, 2018–2019. — 320 с. (у друці)
- Buck C. D. A Dictionary of Selected Synonyms in the Principal Indo-European Languages. A Contribution to the History of Ideas / C. D. Buck. — Chicago ; London : The University of Chicago Press, 1949. — 1515 p.
- Lehman P. Winfred. A Gothic Etymological Dictionary / Winfred P. Lehman. — Leiden : B. J. Brill, 1986. — 712 p.

REFERENCES

- Abayev, V. I. (1958–1989) Istoriko-etimologicheskij slovar osetinskogo yazyka. M. ; L. : Izd-vo AN SSSR, Nauka [In Russian].
- Batsevich, F. S. (2009) Dukhovna synerhetyka ridnoyi movy: Linhvofilosovski narisy: monohrafiya. K. : Akademiya. [In Ukrainian].
- Gamkrelidze, T. V. (1984) Indoeuropeyskiy yazyk i indoeuropeytsy. Rekonstruktsiya i istoriko-tipologicheskij analiz prayazyka i protokultury. Tbilisi: Izd-vo tbilissk. un-ta [In Russian].
- Dombrovan, T. I. (2014) Diakhronicheskaya lingvosinergetika — novoe napravlenie v izuchenii istorii yazyka. Odesa: ONU im. I. I. Mechnikova [In Russian].
- Zaliznyak, Anna A. (2001) Semanticheskaya derivatsiya v sinkhronii i diakhronii [In Russian].
- Zaliznyak, Anna A. (2013) Russkaya semantika v tipologicheskoy perspektive. M. : Yazyki slavyanskoy kultury [In Russian].
- Klimov, G. A. (1971) Voprosy metodiki sravnitelno-geneticheskikh issledovaniy. L. : Nauka [In Russian].
- Kononyuk, A. E. (2014) Sistemologiya. Obschaya teoriya sistem. K. : Osvita Ukrayiny [In Ukrainian].
- Levitskiy, V. V. (2010) Etimologicheskij slovar germanskikh yazykov. Vinnitsa: Nova knyha [In Russian].
- Paducheva, E. V. (2004) Dinamicheskie modeli v semantike leksiki. M.: Yazyki slavyanskoy kultury [In Russian].
- Pikhtovnikova, L. S. (2012) Lingvosinergetika: osnovy i ocherk napravleniy. Monografiya. Kh.: KhNU im. V. N. Karazina [In Russian].
- Pikhtovnikova, L. S. (2013) Samoorganizatsiya diskursu: synergetichni princypy i pidkhody do lnhvistychnoho analizu. Kh.: KhNU imeni V. N. Karazina [In Ukrainian].
- Rastorgueva, V. S. (2000–2015) Etimologicheskij slovar pranskikh yazykov. M.: Vost. literatura [In Russian].
- Rastorgueva, V. S. (1966) Sredneperskiy yazyk. M.: Nauka [In Russian].
- SGGYaz. (1962) — Sravnitel'naya grammatika germanskikh yazykov: V 5 tomah. M.: Izd-vo AN SSSR [In Russian].

16. SIRYа XI–XVII vv. (1975–2008) — Slovar russkogo yazyka XI–XII vv. M.: Nauka [In Russian].
17. Toporov, V. N. (2010) Mirovoe drevo. Universalnyye znakovyye komplekxy. M.: Rukopisnyye pamyatniki Drevney Rusi. [In Russian].
18. Fyodorova, A. O. (2013) Semantyka nominaciyi terminiv LSH “Vlada” v indoevropеyskykh movah. // Naukovi zapysky — Seriya: Filolohichni nauky (movoznavstvo). — Kirovohrad: RVV KDPU im. V. Vynnychenka. — Vypusk 115 [In Ukrainian].
19. Fedorova, A. O. (2014) Pro dzherela leksem zi znachennyam “(krovna) pomsta” u germanskykh, slovyanskykh ta iranskykh movah (istoryko-semasiolohichnyy etiud). // Naukovyy visnyk Chernivetskoho universytetu: zbirnyk naukovykh prats. — Chernivtsi: Vydavnychiy dim “Rodovid [In Ukrainian].
20. Fedorova, A. O. (2018–2019) Zakonomirnosti stanovlennya pravovoyi terminolohichnoyi semantyky v indoevropеyskykh movah: monografiya. Kropyvnytsky (u druci) [In Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 17.09.2018

УДК 81’322.4:81’42:32=111=161.2=811581

Д. М. Чевдар

ОСОБЛИВОСТІ МАШИННОГО ПЕРЕКЛАДУ ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ

Статтю присвячено вивченню особливостей автоматичного перекладу англomовного та китайськомовного політичного дискурсу українською мовою. Шляхом лінгвістичного аналізу виявлено переваги та недоліки машинного перекладу онлайн-системами Google Translate та M-Translate. Визначено причини виникнення перекладацьких помилок та необхідність використання постредагування для покращення якості перекладу.

Ключові слова: політичний дискурс, автоматичний переклад, онлайн-системи машинного перекладу, оцінка якості машинного перекладу.

Статья посвящена изучению особенностей автоматического перевода англoязычного и китайскоязычного политического дискурса на украинский язык. При помощи лингвистического анализа выявлены преимущества и недостатки машинного перевода онлайн-системами Google Translate и M-Translate. Определены причины возникновения ошибок и необходимость постредактирования для улучшения качества перевода.

Ключевые слова: политический дискурс, автоматизированный перевод, онлайн-системы машинного перевода, оценка качества машинного перевода.

The article is focused on peculiarities of English and Chinese political discourse translation into Ukrainian. The advantages and disadvantages of machine translation are described on the basis of linguistic analysis of online Google Translate and M-Translate systems. The reasons of errors in translation are identified and the need of post-correction to improve the quality of translation is wanted.

Key words: political discourse, automatic translation, online machine translation systems, machine translation quality assessment.

На сучасному етапі швидкого розвитку міжнародних відносин, політичних та дипломатичних зв’язків виникає гостра необхідність у швидкій комунікації між людьми, котрі є носіями різних мов та

Savchenko Ye. Yu. Focalization as Linguistic Phenomenon	181
Стоянова Т. В. Проблеми класифікації юридичної термінології та її переклад . . .	189
Федорова А. О. Моделювання семантичних процесів та еволюційна модель семантики	197
Чевдар Д. М. Особливості машинного перекладу політичного дискурсу	211
Юхимець С. Ю. Особливості перекладу науково-технічного дискурсу (на матеріалі перекладів з англійської мови українською)	223
Федорко Я. А., Яблонська Т. М. Варіативність відображення англійських емоційних одиниць у перекладі художнього твору (українською, російською, китайською мовами)	233
Відомості про авторів	244
Вимоги до оформлення наукових праць, що друкуються в “Науковому віснику Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського: Лінгвістичні науки”	248

CONTENT

Avramenko B. V., Oskina N. O. Intonation of Different Types of Statements in English and Chinese	5
Akkurt V. Ye. The Perceptual Peculiarities of Persuasion Modality in the Prosecutor’s Speech in Ukrainian and English.	12
Bazik I. I., Korolova T. M. Translation of Chinese Fairy Tales into English and Ukrainian	20
Baklanova M. S., Popova O. V. Reproduction Means of Communicative Semantics within the Simultaneous Interpretation of the English and Chinese Economic and Political Texts into Ukrainian	30
Bunduki V. S., Bogush A. M. Rendering Lexical and Grammatical Peculiarities of Chinese Scientific Literature into English and Ukrainian	42
Bosak N. F. The Demonolexis in Yu. Andrukhovych’s Long Short Story “Recreatsii” (“Recreations”)	53
Glushenko V. A. History of Russian Verb Forms Ending in <i>-ся</i> in Ye. F. Shyrokorad’s Interpretation	61
Gruschko S. P. The Role of Communicative and Functional Approach in the Translation of Scientific and Technical Literature (Ukrainian — German discourse)	68
Gruschko S. P., Koroleva T. M., Popova O. V. Hermeneutics of Translation as Methodological Basis of Adequate Translation of Scientific and Technical Texts	75
Derik I. M. Discourse Translation in Contemporary Linguistic Paradigm	84

Druzhina T. A. A Comprehensive Study of the Folklore Discourse	90
Zhmayeva N. S., Koroleva T. M., Popova O. V. Translation of Political Discourse: Communicative-functional and Linguistic Approaches (based on translations from English into German)	96
Zosimova O. Yu., Alexandrova O. V. Typological Features of Translation of Scientific and Technical Literature from Chinese into English and Ukrainian	105
Kisil V. I., Yukhymets S. Yu. Translation of Business Discourse: Typology of Translation Operations (English, Ukrainian, Chinese)	116
Kovalenko A. A., Yukhymets S. Yu. Reproduction of Genre Peculiarities of the Chinese Belles-Lettres into English and Ukrainian	127
Kolesnichenko A. V., Zhmayeva N. S. Grammatical Difficulties of Automatic Translation of Scientific and Technical Literature	134
Koroleva T. M., Syvokin H. V. Modal Semantics in Children's Literature	142
Kutsak V. S., Velitchenko L. K. Linguistic Features of Chinese Legal Discourse Translation into English and Ukrainian.	154
Oskina N. O., Avramenko B. V. Fonological Adaptation of English Loanwords Properties in the Systems of Ukrainian and Turkish Consonantism	164
Popova O. V. Interrogative Communicative Semantics of Non-Interrogative Sentences: The Translation-Related Aspect (On the material of Ukrainian, English and Chinese)	171
Savchenko Ye. Yu. Focalization as Linguistic Phenomenon	181

Stoianova T. V. To the Issue of Legal Terminology Classification and Translation	189
Fedorova A. O. Modelling of Semantic Processes and Evolutional Semantic Model	197
Fedorko Ya. A., Yablonskaya T. M. The Variability of Reproduction: Emotive Units in a Literary Text (On the material of Ukrainian, Russian and Chinese) Variation of reflection of English-speaking emotional units in the translation of an artistic work (in Ukrainian, Russian, Chinese)	211
Chevdar D. M. Peculiarities of Machine Translation of Political Discourse	223
Yukhymets S. Yu. Peculiarities of the Scientific and Technical Discourse Translation (based on translations from English into Ukrainian)	233
Authors	244
Requirements to the content and structure of the articles published in Naukovi visnyk of South-Ukrainian national pedagogical university named after K. D. Ushynsky	248

Українською, російською, англійською, німецькою та китайською мовами

Рекомендовано до друку та поширення через мережу Інтернет
вченою радою Державного закладу “Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені К. Д. Ушинського”
Протокол № 3 від 25 жовтня 2018 р.

Затверджено як фахове видання (збірник наукових праць)
ВАК України 21.12.2015 р. за № 13/28

Збірник зареєстровано у Державному комітеті з телебачення і радіомовлення
України як друкований засіб масової інформації
Свідоцтво серія КВ № 9983 від 22.06.2005

Усі матеріали збірника представлені на сайті:
<https://www.pdpu.edu.ua/vidavnitstvo>

Відповідальний за випуск

С. Ю. Юхимець

тел.: 0636003399

E-mail: yukhymets.svetlana@gmail.com

Тираж 100 прим. Зам. № ____ (___).

Адреса редакції:

65020, Одеса, вул. Старопортофранківська, 34, каб. 35

Тел.: 0636003399

E-mail: yukhymets@inbox.ru

Видавництво і друкарня “Астропринт”

65091, м. Одеса, вул. Разумовська, 21

Тел.: (0482) 37-07-95, 37-14-25, 33-07-17, (048) 7-855-855

e-mail: astro_print@ukr.net; www.astroprint.ua; www.stranichka.in.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1373 від 28.05.2003 р.